

Geraardsbergse sigarenmakers trekken massaal naar “HET VERWYDERDE AMERIKA!”

Dirck SURDIACOURT

Eind negentiende maar vooral begin twintigste eeuw, tot de Eerste Wereldoorlog, kent Geraardsbergen een opvallend grote arbeidsmigratie naar Amerika. Honderden sigarenmakers trekken naar Boston en omgeving om daar ‘grof geld’ te verdienen in de sigarennijverheid. Waarom trekken de Geraardsbergse sigarenmakers naar het ‘verwyderde’ Amerika? Een eerste onderzoeksresultaat...

De jaren van de ‘Argentijnse koorts’

In een van de eerste teruggevonden artikelen over landverhuizers in het arrondissement Aalst, wijdt het *Land van Aelst* in januari 1889 een uitgebreid artikel aan de opkomende migratiegolf naar Amerika: “Vele Belgen zijn tegenwoordig gedwongen hun bestaan in andere Landen te gaan zoeken.” De opsteller van deze tekst raadt de mensen aan twee keer na te denken vooraleer de stap te zetten: “Onze Landgenoten dienen eerst na te zien of zij elders welvarender zullen zijn. De armoede in den vreemden is lastiger dan in het Vaderland. Men moet niet denken in Amerika schatten te vergaderen”¹. Nog in dat kader schrijft *De Werkman* enkele maanden later in april 1889: “De Belgen die vroeger niet verder gingen alsdat zij Moeders pot hoorden rammelen, de Belgen beginnen nu ook naar de Nieuwe Wereld te trekken”². Vandaag wijzen studies uit dat niet enkel de lokroep van ‘het beloofde land’ bepalend is voor migratie, maar ook de lokale situatie van dien aard moet zijn dat mensen hierop reageren. Een eerste voorlopig onderzoek bevestigt dat vooral economische factoren en de aanhoudende werkonzekerheid in de sigarennijverheid aan de basis liggen van deze opvallende arbeids-

migratie onder de sigarenmakers. Zo zien we de eerste vormen van arbeidsmigratie in de naweeën van de werkstaking van de Geraardsbergse sigarenmakers in 1879-1880. Een twintigtal arbeiders trekt – uit ongenoegen met de lokale situatie – in 1880 naar Duitsland. In 1881 beslist het sigarenverbond van Antwerpen, waarbij ook de Geraardsbergse sigarenmakers zijn aangesloten, om leden geldelijk te steunen die naar Amerika, Londen of Duitsland willen gaan werken. De reiskosten worden, onder bepaalde voorwaarden, door het verbond betaald. Of Geraardsbergse sigarenmakers hiervan gebruik hebben gemaakt, hebben we niet kunnen achterhalen. Zeker is dat omstreeks 1890 meerdere mannen naar Philadelphia zijn gereisd om daar in de sigarennijverheid te gaan werken. Zien we tussen 1890 en 1900 de lefgozers van het eerste uur de grote oversteek wagen naar Boston, dan zijn het ook zij die het thuisfront informeren over de fantastische mogelijkheden die daar voor het grijpen liggen. Het is duidelijk dat werkzekerheid, maar vooral het verschil in loon tussen Geraardsbergen en Boston het doorslaggevende argument is om te emigreren. Toch

is het ook daar niet altijd rozegeur en maneschijn. Zo zorgt de financiële crisis in 1907, de zogeheten *Panic of 1907*, ervoor dat in 1908 heel wat stadsgenoten uit Amerika terugkeren. De situatie is onduidelijk. Men begrijpt het hier allemaal niet. De Aalsterse krant *De Denderbode* roept het werkvolk op om in België te blijven en niet te emigreren: “Er is tegenwoordig eene ziekte onder de kleine boeren en ‘t werkvolk uitgebroken, en wel namelijk die van te wille vertrekken naar Amerika”³. De meeste sigarenmakers emigreren niet. De frequente retournemigratie die we in ons onderzoek vaststellen, bevestigt dat zij niet de bedoeling hebben om te emigreren maar dat zij er slechts enkele jaren willen verblijven om veel geld te verdienen. Dat sluit niet uit dat een klein percentage uiteindelijk toch beslist om daar een nieuw leven op te bouwen en vrouw en kinderen laat overkomen.

De beperking van bronnen

Zoals eerder aangegeven focust ons onderzoek zich op de periode 1890 tot het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Spijtig genoeg zijn lokale bronnen over dit onderwerp heel beperkt en indirect. In die zin dat er

1. *Het Land van Aelst, Raad aan de Landverhuizers*, 27 januari 1889, p. 1.

2. *De Werkman*, 12 april 1889, p. 4.

3. *De Denderbode, Blijf in uw Land!*, 29 augustus 1907, p. 1.

geen bronnen bestaan die de problematiek van het migreren bij de sigarenmakers belicht of de impact toelicht op het sociaaleconomische leven in Geraardsbergen in die bewuste periode.

Deels van belang voor ons onderzoek zijn de rapporten van regeringscommissaris Eugène Venesoën die door de Belgische regering in 1892 is aangesteld als hoofd van de "Emigration Service in Antwerp". Venesoën neemt niet enkel nota van de Belgische migranten die in 3de klasse reizen (de *steering class*) maar informeert ook naar het waarom van hun emigratie. Wanneer hij in augustus 1896 met zijn interviews start vermeldt hij in zijn rapporten enkel de naam, het beroep en de bestemming van de emigrant. Vanaf 1899 worden de interviews uitgebreider opgenomen in zijn verslagen.⁴ Spijtig voor ons, reizen de sigarenmakers meestal in 2de klasse en vallen ze dus buiten zijn rapport.

Een document dat ons heel wat gegevens verschaft over de sigarenmaker zelf is het *Original Ship Manifest*, de passagierslijst die bij elke overtocht wordt bijgehouden. In deze lijsten worden niet enkel de passagiers vermeld maar ook hun beroep, wat hun eindbestemming is, bij wie ze onderdak zullen vinden en enkele fysische kenmerken, zoals kleur van ogen, haar enz.. Deze lijsten zijn digitaal omgezet zodat men (enkel) op familienaam kan zoeken.⁵ Helaas is deze transcriptie zo slordig uitgevoerd dat het vinden van een familienaam of een gemeente haast

Henri Cassiers. Affiche Red Star Line, Antwerpen – New York, 1898
(Verzameling Vleeshuis, Antwerpen. Affiche d'Art O. De Rycker, reproductie Uitg. Pandora)

4. Zijn laatste rapport dateert van mei 1914. Na die datum gaat hij met pensioen. Wat nog bewaard is gebleven is uitgegeven door de werkgroep Emigratie onder de titel *Emigranten naar Amerika*.
5. <http://www.ellisland.org> (juli 2014).
6. Wie wil weten of zijn of haar groot- of overgrootvader ooit naar Amerika is getrokken kan het best via <http://www.ellisland.org/de-scheepsmanifesten-raadplegen>. Wel is het zo dat het omzetten van de geschreven tekst in een raadpleegbare digitale overzichtslijst al te vaak geen garantie biedt op een correcte schrijfwijze van de familienaam of de gemeente van afkomst; bijvoorbeeld de schrijfwijze van 'Geraardsbergen'. Wie succes wil boeken moet zoeken op: Geerdardsbergen, Geeradoberger, Georandsbuge, Gerardsbagan, Garaardsberger, Geeraardobergen, Beeraardsbegen, Beerardsbergen, Guraardsburgen, Geeraaresbergen, Geeraardsbey, Grannunt, Gurrartbergen, Gurvartbergen, Gecravardsbergen, Guraarisbergus, Gecravardsbergen, Geeriaardsbergen, Geeraardshyn, Gecinardmeyer, Geeraecsberze... enz.. Enerzijds oorspronkelijk foutief genoteerd ten gevolge van de uitspraak, anderzijds vaak fout overgetypt in de digitale overzichtslijsten. De lijsten bevatten ook informatie over uiterlijke kenmerken zoals haarkleur, kleur van ogen enz.. De veelvuldige foute interpretatie van de schrijfwijze van gemeenten en steden vinden we ook terug in de schrijfwijze van familienamen. Dat bemoeilijkt vanzelfsprekend de zoektocht. Een ander aandachtspunt is dat de echtgenote die alleen reist bijna steeds onder de naam van haar man reist. Zo is het uitgesloten, behalve de voornaam, de naam van zijn echtgenote of moeder te kennen en dat is een belangrijke handicap voor verdere analyse.

een toevalstreffer is.⁶

Een andere bron in het stadsarchief zijn de lijsten die een overzicht geven van de mensen die de stad verlaten (*Départ*) of zich laten inschrijven (*Arrivée*). Spijtig genoeg zijn deze lijsten niet altijd volledig of juist. Stadsgenoten die niet de intentie hebben om te emigreren laten zich vaak ook niet uitschrijven maar verblijven wel in Amerika. Ook wie frequent over en weer vaart vergeet al wel eens aan te geven dat hij terug in de stad is of weer vertrekt.

Vandaag vertrekt weer een stoomboot met landverhuizers naar Amerika ...

In 1872 richtten de Amerikanen de *Société Anonyme de Navigation Belge-Américaine* (SANBA) op. Onder SANBA valt de rederij *Red Star Line*, oorspronkelijk opgericht voor petroleumtransport vanuit Amerika naar Antwerpen. Al snel ontstaat het idee om geen leeg schip terug te sturen naar Amerika, maar om de schepen in te zetten voor het vervoer van de talrijke Europese landverhuizers. Zo wordt Antwerpen de uitvalsbasis van waaruit men vol verwachting naar het beloofde land stoomt met bestemming New York, Philadelphia of Boston. De *Red Star Line* is echter niet de enige rederij die in het passagiersvervoer een lucratieve zaak ziet. Vanuit Antwerpen zijn nog andere rederijen actief zoals de bekende *Cunard Line* (via Liverpool), en de *White Star Line* (eigenaar van de *Titanic*). Het gebeurt ook dat men vanuit

Oostende de boot neemt naar Southampton om van daaruit met een andere maatschappij naar Amerika te varen. Ook vertrek vanuit Antwerpen via Glasgow naar New York behoort tot de mogelijkheden.

De tickets zijn niet goedkoop. De schepen bieden 1ste, 2de en 3de klasse kajuiten (tussendeck of *steerage class*)⁷. In 1880 kost een ticket 3de klasse Antwerpen – New-York of Boston 50 fr., in 1904 125 fr..⁸

Regelmatig voeren de maatschappijen promotie met verlaagde prijzen: “*Overtochten naar alle landen en in alle klassen – Verminderde prijzen met stoombooten van allerbeste klas (snelheid en zekerheid)*”⁹.

Om misbruik tegen te gaan mogen vanaf 1890 tickets enkel nog verkocht worden door erkende agentschappen met een overheids-certificaat. Deze agentschappen met hoofdzetel in Antwerpen hebben in verschillende steden hun onderagenten. In de plaatselijke cafés hangen affiches van de *Red Star Line* en de *Cunard Line*. Wie naar Amerika wil kan dat zonder ‘*omlading*’, dus rechtstreeks van Antwerpen naar Boston. Wellicht is er in Geraardsbergen voor 1900 geen lokale onderagent¹⁰. De eerste advertenties van lokale (onder-)agenten die we terugvonden, dateren van enkele jaren later. Victor De Clercq, Brusselpoort, adverteert al bijna van bij het begin van de arbeidsmigratie in het lokale weekblad *Het Verbond*. Hij is ‘gevolmachtigd’ onderagent van maritiem-agent G. Schyns voor de *Red Star*

7. De steeds groter wordende migratiestroom leidt in 1892 tot de oprichting van het *Ellis Island Immigration Station*, op Ellis Island in New York. Met de opening van het *Ellis Immigration Station*, wordt Amerika strenger op het toelaten van immigranten. Zo worden 3de klasse reizigers automatisch onderworpen aan een grondig medisch onderzoek, een gesprek, het invullen van een vragenlijst en een controle van de documenten. Oogontstekingen, cataract, schimmelinfecties, verdenking van criminaliteit en van geestesziekte zijn de belangrijkste redenen om migranten de toegang tot het land te weigeren. De kosten voor terugreis van de geweigerde migranten valt ten laste van de rederij. Vandaar dat de rederijen, in casu de *Red Star Line* er alle belang bij hebben om grondige medische inspecties uit te voeren vóór het vertrek uit Antwerpen.
8. J. VANDERHAEGHE, *Emigranten naar Amerika*, 1992, een uitgave van de Vlaamse Vereniging voor Familiekunde, afdeling Antwerpen. Afhankelijk van de periode van afvaart variëren de prijzen. Als voorbeeld geven we de prijzen van de *Red Star Line* voor de afvaarten 1894. 1ste klasse tussen 16 oktober en 31 juli: 300 fr., tussen 1 augustus en 15 oktober: 325 fr. 2de klasse in dezelfde periode kost respectievelijk 237,5 fr. en 275 fr.. Voor de 3de klasse is de prijs afhankelijk van de dag van afvaart: op zaterdag 125 fr., op woensdag 100 fr..
9. *Klokke Roeland*, 13 mei 1906, p. 3. Deze tariefvermindering geldt voor 3de klas New-York, Boston en Quebec.
10. J. VANDERHAEGHE, *Emigranten naar Amerika*, 1992. In een lijst van 1897 wordt Geraardsbergen niet vermeld.
11. *Gedenkboek, Missieweek, Geerardsbergen 28 oogst tot 5 Sept. 1927*, uitgegeven door het “*Komiteit der Missieweek en Algemeene Missietoonstelling*”, Geraardsbergen, 1927.

Line. Een andere onderagent is Vital De Clercq uit de Wijngaardstraat. Hij adverteert onder meer in lokale weekbladen als *De Kleine Gazet* of *De Vaandrig* en treedt op als gevolmachtigd agent voor de *Red Star Line*. Ook bij Jules De Schrijver-De Clercq op de Markt nr. 39-40 kunnen de Geraardsbergenaars terecht om hun ticket naar Amerika of Canada te boeken.¹¹ Mogelijks is dit in samenwerking met Vital de Clercq. Wie met de *Cunard Line* (met de turbyn stoombooten *Lustiana* en *Mauritania*) wil reizen, kan boeken bij winkelier Frans Malfroid in de Lessensestraat¹². Malfroid werkt met het algemeen kantoor Raydt & Bruynseels (voorheen W. Raydt & C.). Met het uitbreken van de oorlog valt elke activiteit stil.

Van 1903 tot 1914: sociaaleconomische problemen bevorderen de arbeidsmigratie

Wat is de oorzaak van de arbeidsmigratie in deze periode? Was deze enkel in Geraardsbergen of ook in Brugge, Sint-Niklaas en Antwerpen? De Geraardsbergse sigarenfabrikanten werken bijna nog uitsluitend voor de binnenlandse markt. Dat de sector daardoor last heeft om de continuïteit in de productie te waarborgen bewijst het seizoensgebonden karakter. De maanden november-december zijn traditiegetrouw goed. De eindejaarsfeesten spelen hierbij vanzelfsprekend een belangrijke rol. In de zomermaanden wordt er dan weer veel minder gerookt omdat warm weer het roken van sigaren afremt. De onregelma-

tige marktvaart in de rest van het jaar, resulteert echter in korte of langere periodes van werkloosheid of verlagen van de productie. Omdat sigarenmakers per 1.000 sigaren worden betaald en de productie afhankelijk is van de vraag, ligt hun weekinkomen te laag. Anderzijds proberen de fabrikanten hun te lage omzet te compenseren door de grondstofkosten te verlagen en goedkopere tabakken te gebruiken. Het rollen van de sigaren verloopt dan veel moeizamer en met te veel 'uitschot'¹³ waarvoor meestal niet wordt betaald. Dit zet kwaad bloed bij de sigarenmakers die hierdoor hun gemiddelde weekproductie niet kunnen halen, en daardoor hun weekinkomen zien verlagen. Laat men de normale productie wel doorgaan dan nemen de voorraden toe, wat niet in het belang is van de sigarenfabrikant. Om overproductie tegen te gaan ontslaat de fabrikant een deel van zijn arbeiders met een stijgende werkloosheid tot gevolg. Komen er veel bestellingen binnen dan worden de werkloze sigarenmakers opnieuw in dienst genomen. Zodra de productie de vraag benadert, worden ze opnieuw werkloos. Reden genoeg dus voor de sigarenmakers om hun geluk te beproeven in het verre Amerika waar ze werkzekerheid kennen en bovendien een hoger loon ontvangen. Verdienen ze in Geraardsbergen 15 fr. per 1.000 of zo'n 40 fr. per week, dan verdienen ze in Boston gemakkelijk 20 tot 25 \$ per week. Met andere woorden vier tot vijf maal meer.

In 1903 krijgt men te kampen met

verschillende externe factoren zoals de hoge prijzen van de inlandse tabak. Door de prijsstijging te verrekken daalt ook de vraag naar de gewone sigaren. Dat betekent niet dat de werkhuizen geen werk hebben¹⁴. Men werkt 10 uur per dag maar op maandag blijven de meeste sigarenmakerijen dicht, wat bij een normale productie niet het geval is. De onregelmatigheid in de werkverschaffing doet een nieuw fenomeen ontstaan in de nijverheid: de arbeidsmigratie naar Amerika. Sint-Niklaas is het eerste centrum dat in februari het ministerie van Arbeid meldt nadeel te ondervinden van de toenemende migratie.¹⁵ In 1904 bevestigt ook Geraardsbergen dat er ontslagen sigarenmakers naar Amerika uitwijken¹⁶. Anderen beslissen om op zelfstandige basis sigaren te maken. Hun sigaren zijn goedkoper dan deze van de sigarenmakerijen, met als gevolg dat de fabrikanten klagen over de onterechte mededinging van zelfstandige thuiswerkers.¹⁷

Januari 1905. Socialistische sigarenmakers klagen bij hun vakbond over de kwaliteit van de tabak die ze moeten verwerken. Het probleem van werken met goedkope tabakken blijft aanhouden.¹⁸ De markt verbetert er niet op. In februari daalt de vraag naar sigaren verder. Een 20-tal mensen is werkloos. Kleinere bedrijven schroeven het aantal werkuren nog maar eens terug. Bij de grotere sigarenmakerijen gaat het werk voort en groeien de voorraden aan¹⁹. De toestand blijft slecht en men verwacht dat vanaf april-mei

12. *Het Laatste Nieuws*, 10 oktober 1909, p. 5.

13. 'Uitschot' is het gevolg van een kwaliteitsbeoordeling bij het produceren van sigaren. Slecht gevormde sigaren bijvoorbeeld worden afgekeurd.

14. *Arbeidsblad*, 1904, p. 149.

15. *Arbeidsblad*, 1904, p. 261.

16. *Arbeidsblad*, 1904, p. 776 en 1018.

17. *Arbeidsblad*, 1904, p. 1116.

18. *Arbeidsblad*, 1905, p. 166.

19. *Arbeidsblad*, 1905, p. 290.

20. *Arbeidsblad*, 1905, p. 432.

21. *Arbeidsblad*, 1905, p. 982.

22. *Arbeidsblad*, 1906, p. 211.

Kaarten voor doorrolzen aan vormindorde prijzen
voor

New-York, Boston, Canada

SNELLE DIENST

Overvaart van den Oceaan in 5 ½ dagen
(de grootste snelheid tot heden bekomen).

Stoomschepen van 1° rang, prachtige
meubleering, Kabiene van 2 en 4 bedden
in derde klas.

Voor alle inlichtingen zich te wenden tot

G. SCHYNS,

maritiem-agent door het Belgisch Goovernemont
erkend

Appelmansstraat, 1, | Do Bronkéreplaats, 48,
ANTWERPEN, | **BRUSSEL,**
of tot **Victor De Clercq,**
Brusselpoort, Geeraardsbergen.

Het Verbond van 7 februari 1904

REIZIGERS voor de VEREENIGDE STATEN & CANADA

RED STAR LINE

eenige directe Postlijn tusschen
ANTWERPEN en NOORD-AMERIKA.

Regelmatig Wekelijksche Afvaarten rechtstreeks zonder omlading.

Al de stoombooten dezer lijn zijn met onderzeedsche Signaal-
toestel en draadloos telegraaf uitgerust. Zij zijn gekend om hunne
grootte en sterkte en bezitten nieuwerwetsche en prachtige inrichtin-
gen voor passagiers.

Voor alle inlichtingen, prijzen, reiskaarten, enz. zich te wenden tot
de **Red Star Line**, 22, KAMMENSTRAAT, ANTWERPEN,
of tot den gevolmachtigden agent

VITAL DE CLERCQ, WIJNGAARDSTR. GEERAARDSBERGEN

Gidsboek voor de Stad Geeraardsbergen, 1911

NAAR AMERIKA.

Red Star Line

Koninklijke Belgische
Postdienst tusschen

**Antwerpen, New-York, Boston,
Philadelphie.**

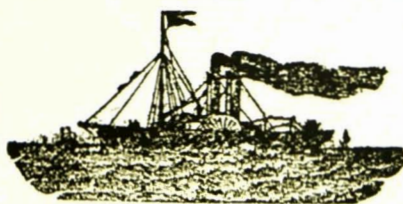
*Afvaarten den Dinsdag, Donderdag en Za-
terdag in correspondentie met al de steden
der Vereenigde Staten.*

Al de stoombooten dezer lijn zijn onlangs ge-
bouwd, gekend om hunne sterkte en bezitten
prachtige kajuiten voor passagiers en landver-
huizers. Op elk stoomschip bevindt zich een kundig
geneesheer. Rechtstreeksche reiskaarten voor al
de steden der Vereenigde Staten.

Voor alle inlichtingen, prijzen, reiskaarten,
enz., zich te wenden tot **RED STAR LINE**, Kam-
menstraat, 22, Antwerpen, of tot den agent **Vital
DE CLERCQ**, Wijngaardstraat, Geeraardsbergen.

De Kleine Gazet van 4 februari 1906

RED STAR LINE

eenige direkte
Postlijn van Ant-
werpen naar de
Vereenigde-Stat-
en van Noord-
Amerika en Ca-

nada. — Afvaarten den Woensdag, Don-
derdag en Zaterdag.

Voor alle inlichtingen, prijzen, passagie-
biljetten enz. wendt U tot de gevolmach-
tigde agent der Red Star Line, **Vital De
Clercq**, Wijngaardstraat, Geeraardsbergen

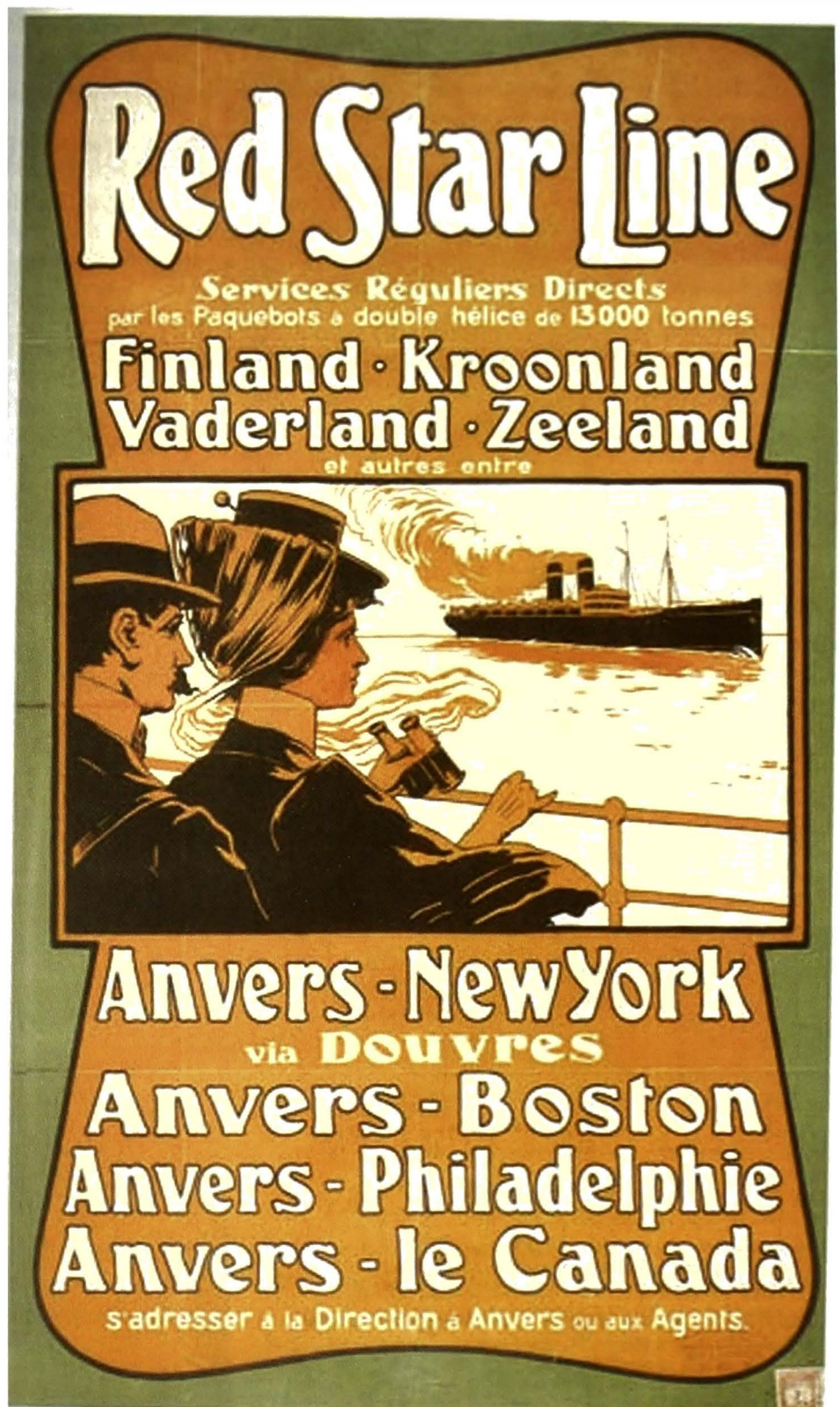
De Vaandrig, 21 september 1913.

veel sigarenmakers naar Amerika zullen vertrekken²⁰. In juli telt men opnieuw een 10-tal werklozen. Zij gaan in de koolmijnen aan de slag of treffen 'toebereidselen' om ook naar Amerika te vertrekken en zo de werkloosheid te ontvluchten.

1905 valt op zakelijk gebied tegen. Van maand tot maand vermindert de verkoop. De fabrikanten wijten dit aan de toenemende vraag naar de goedkopere sigaretten²¹. Gelukkig kent 1906 een stijgende vraag²². Toch breekt er op 27 februari een staking uit in een van de bedrijven: 23 stakers eisen een loonsverhoging. In maart vertrekken weer 36 sigarenmakers naar Amerika²³.

Net als vorige jaren wordt er ook in 1907 meestal maar vijf op de zes dagen gewerkt, soms minder. Dat heeft vanzelfsprekend een negatieve impact op het loon van de sigarenmakers²⁴. De arbeidsmigratie neemt onrustwekkende proporties aan. Bijna elke week vertrekken werkloze sigarenmakers naar Amerika²⁵. Het vertrek van vele sigarenmakers doet de druk op de werkloosheid dalen, zodat de rest van het jaar tot en met januari 1908 de zaken goed lopen. Helaas duurt dit niet lang want vanaf februari zijn sommige fabrikanten opnieuw verplicht de productie te beperken. Hun omzet ligt veel te laag. In bijna alle werkhuizen wordt het werk van de sigarenmakers beperkt tot niet meer dan 1.500 of 2.000 sigaren per week en per sigarenmaker²⁶. Ook augustus loopt achter in orders zodat nu ook het thuiswerk wordt beperkt²⁷. Het aantal werklozen blijft toenemen en men telt nu een 100-tal werkloze sigarenmakers in de stad.²⁸

Hoewel de toename van kandidaat-emigranten tijdens de periode 1890-1914 voor opvallende veranderingen in de sigarennijverheid zorgt, lijkt de

Affiche Red Star Line, Antwerpen – New York, 1898

(Verzameling Robert Vervoort. Affiche d'Art O. De Rycker, reproductie Uitg. Pandora)

23. *Arbeidsblad*, 1906, p. 337.

24. *Arbeidsblad*, 1907, p. 938.

25. *Arbeidsblad*, 1907, p. 1067.

26. *Arbeidsblad*, 1908, p. 1004.

27. *Arbeidsblad*, 1908, p. 1306.

28. *Arbeidsblad*, 1908, p. 1531.

belangstelling van het stadsbestuur voor de moeilijkheden van de sector onbestaande. Worden aanvankelijk de uitschrijvingen als 'tweede verblijf' genoteerd, dan vermeldt de administratie later gewoon Boston, Chelsea of Amerika als nieuwe woonplaats. De talrijke uitschrijvingen lijken geen belletje te doen rinkelen bij het stadsbestuur en van enige bezorgdheid voor de stijgende werkloosheid in deze ooit zo bloeiende nijverheid is (voorlopig) niets te bespeuren.

Men zou verwachten dat de lokale socialistische vakbond bezorgd zou

zijn als talrijke vakbondsleden naar Amerika vertrekken. Ook hier ontbreken de bronnen die dit zouden kunnen staven of weerleggen. Het is pas in 1912 dat dit nationaal op de agenda wordt geplaatst. Er zijn ons echter geen initiatieven bekend die deze leegloop een halt moeten toeroepen. Een reden is wellicht dat hun leden zich in Boston (moeten) aansluiten bij de *Cigarmakers' International Union nr. 97 of Boston* (CMIU) en daar lidgeld betalen waarvan een deel wordt gestort in de kas van de nationale socialistische vakbondsorganisatie in België.

De steun die de vakbond krijgt bij stakingen (1908) en na de Eerste Wereldoorlog van de 'rijkere' sigarenmakers uit Amerika is significant hoger dan van de leden in België. Ook 1909 is geen al te best jaar voor de Geraardsbergse sigarennijverheid. In de meeste werkhuizen is de arbeidsdag ingekort en moeten de thuiswerkers te vaak op hun tabak wachten²⁹. Tot oktober blijft de toestand in de nijverheid bijzonder slecht: amper bestellingen, haast in geen enkel werkhuis wordt nog de hele week gewerkt. Men krijgt te maken met een ernstige en blij-

Jaartal	Aangifte van vertrek naar Amerika	Opmerkingen <i>Deze ruwe tellingen zijn een indicatie. Verder onderzoek moet deze getallen verfijnen.</i>
1903	25	Hierbij zijn er acht vrouwen. Bertha Saligo reist samen met haar kinderen Jules, Edouard, Eveline en Edmond naar haar schoonbroer Ed. Lievens, Chesterroad, 145 te Boston.
1904	46	Slechts vijf vrouwen. Alix Druwé reist als enige naar San Francisco. Alle andere reizen naar Boston.
1905	32	Zeven op de 32 uitschrijvingen zijn vrouwen.
1906	85	Elf vrouwen. Iedereen reist naar Boston. Uitzondering is Jules G.H. De Wetter die naar Québec in Canada trekt.
1907	49	Hierbij acht vrouwen, allemaal met bestemming Boston.
1908	21	Drie vrouwen schrijven zich uit. Opnieuw is Boston de enige bestemming.
1909	88	67 mannen en 21 vrouwen verlaten Geraardsbergen om hun toekomstig leven in Boston verder te zetten. Hele groepen schrijven zich tegelijkertijd uit. Zo is er een groep van 19 mensen die zich op 18 en 19 mei uitschrijven met bestemming Amerika. Zeven personen op 17 juli en nog eens zes op 23 juli.
1910	12	Opvallend is dat drie personen een andere bestemming hebben dan Boston. Emma Gh. Rogier vertrekt naar Viauville in Canada, Emma Pion verlaat Geraardsbergen voor Mishawaka en Louis Van Damme gaat zijn geluk beproeven in Montreal.
1911	-	Informatie onvolledig.
1912	72	Ook hier opnieuw uitschrijvingen voor Mishawaka (Edouard Hanskens, Louis Van Damme (opnieuw), Adrien De Vos) en Sydney (u.s.a.) (Arthur Hoebeke).
1913	99	Voor het eerst worden ook mensen uitgeschreven die zich later bedenken en toch maar in Geraardsbergen blijven zoals: Victor Cobbaert, René De Roeck, Jean Mangelinckx en Henriette De Roeck.
1914	28	Arthur Maudens en Richard De Nayer verlaten Geraardsbergen voor San Matheo. Melanie Felix vertrekt naar Canada en Alphonsus Machtelinck reist naar Swalnahan in Canada.
1915	6	De laatste uitschrijvingen dateren van 1915. Het zijn allemaal vrouwen: Marie Vercleyen, Honorine Molderez, Anna De Roeck en haar dochter, Marguerite De Clippele, Bertha en Leontine Thijs.
1916 - 1918	-	Tussen 1916 en 1918 zijn er geen uitschrijvingen.
1919	5	Vanaf mei volgen opnieuw enkele uitschrijvingen. Elza Roos reist naar Mishawaka, de rest naar Boston. De roep van Boston is echter voorbij. In 1920 vinden we nog een tiental uitschrijvingen. Behalve Ferdinand Van Lierde gaat iedereen naar Boston.

29. *Arbeidsblad*, 1909, p. 222.

30. *Arbeidsblad*, 1909, p. 726, 960 en 1212.

31. *Arbeidsblad*, 1909, p. 1332.

32. *Arbeidsblad*, 1909, p. 1451.

vende werkloosheid zodat nog meer arbeiders naar Amerika trekken³⁰.

De markt is algemeen zeer zwak en de enige hoop is dat met de eindejaarsperiode de bestellingen zullen toenemen³¹. Wat gelukkig vanaf november ook gebeurt³².

Als er teveel sigarenmakers zijn, dan kan men de lonen laag houden, denken de sigarenfabrikanten. Een simpele kwestie dus van vraag en aanbod. Zeker een controversieel standpunt dat aan de aandacht van het socialistische vakverbond ontsnapt. De sigarenfabrikanten zien aanvankelijk dus geen problemen in de migratie, integendeel.

Het voorjaar van 1910 is bijzonder goed. De productie draait nog op volle toeren om de bestellingen van de afgelopen maanden te kunnen uitleveren³³. Toch ziet men in verschillende centra vanaf mei 1910 een sterke terugval van bestellingen. Niet voor Geraardsbergen. In Brussel vindt immers van 23 april tot 1 november 1910 de Wereldtentoonstelling plaats (*Exposition Universelle et Internationale*). De Geraardsbergse sigaren krijgen er veel aandacht en kapen de grootste onderscheiding weg. Dit succes zorgt voor veel bestellingen. Voor een keer speelt ook het slechte weer in het voordeel van de sigarenfabrikanten. De temperaturen liggen vrij laag voor de tijd van het jaar zodat er ook meer gerookt wordt³⁴. Voor de Geraardsbergse sigarenfabrikanten kan het jaar niet meer stuk. Als enige centra genieten Antwerpen en Geraardsbergen van de positieve gevolgen van hun deelname.³⁵ Sint-Niklaas, Brussel, Aalst en Turnhout klagen over een slecht jaar. In Geraardsbergen wordt veel overgewerkt om het effect van de wereldtentoonstelling

op de bestellingen op tijd te kunnen afwerken³⁶.

Vanaf maart 1911 vermindert de vraag weliswaar maar er is nog genoeg werk om de arbeiders 10 uur per dag te laten werken³⁷. De sigarenfabrikanten krijgen steeds meer te kampen met een gebrek aan goede sigarenmakers. De vele sigarenmakers die naar Amerika trekken veroorzaken in sommige bedrijven een gebrek aan arbeidskrachten³⁸. Door het tekort aan goed opgeleide sigarenmakers zijn de fabrikanten verplicht meer te betalen om goede werkkrachten in dienst te nemen. De oplossing ligt volgens hen in het opzetten van een eigen school om jonge vakmensen te vormen. Dat klinkt heel fraai maar de onderliggende gedachte is minder mooi. Met de school wil men immers opnieuw een teveel aan sigarenmakers op de arbeidsmarkt krijgen om zo de lonen te kunnen drukken.

Al bij al is ook 1911 een goed jaar en dat zet zich door in 1912. De laatste drie jaar is er niet zoveel verkocht als in het eerste kwartaal van 1912. Het socialistisch *Belgisch Centraal Verbond voor Tabaksbewerkeren* (opgericht in 1909) moet echter vaststellen dat in één jaar 116 vakbondsleden naar Amerika zijn uitgeweken; onder hen 71 uit Geraardsbergen.³⁹ Hoeveel Geraardsbergse sigarenmakers er in totaal naar Amerika zijn vertrokken en hoeveel er uiteindelijk zijn geëmigreerd, is in de huidige stand van ons onderzoek moeilijk te zeggen. Om een eerste idee te hebben over het aantal uitschrijvingen geven we in onderstaande tabel een beknopt overzicht van vermeldingen die we in de lijsten "*Départ*" per jaar hebben teruggevonden⁴⁰.

Met deze kom ik u eens laten weten...

Ons kent ons en het netwerk van sigarenmakers doet de rest

Op basis van de nog beschikbare scheepsmanifesten van de *Red Star Line* krijgen we pas vanaf 1892 voor het eerst zicht op de migratie vanuit Geraardsbergen naar Amerika. Zo zet op 6 januari 1892 de 24-jarige Joseph Abeels, onderwijzer, in New York voet op Amerikaanse bodem, van waar hij doorreist naar Montreal met de bedoeling zich daar te settelen. En op 26 mei volgt Camille Bruyneel, landbouwer, eveneens 24 jaar. Hij reist samen met Henry Schoutte, Charles Vermeersch, zijn vrouw Eugenie en Theophile Vankerberghe, allen landbouwers, naar Detroit (Michigan). Eind 1892, op 13 december, arriveert de 25-jarige August Surdiacourt in New York. Hij is vanuit Antwerpen vertrokken met de *s.s. Friesland*. Uit Overboelare waagt A. Van De Ponsele de oversteek in 1893. De *Noordland* legt op 7 december 1893 aan met aan boord de zesendertigjarige sigarenmaker Joseph Van der Cammen uit Geraardsbergen. Hij gaat in Boston werken. De Venesoen-rapporten vermelden in februari 1903 de 15-jarige Alfred Van Wymeersch die op bezoek was in Geraardsbergen en nu terugkeert naar Chelsea waar hij sinds 1892 met zijn ouders (Pierre Van Wymeersch-Monseur) woont⁴¹. Pierre is sigarenmaker. Vanaf 1895 ontstaat er een verschuiving richting Boston. Omstreeks 1900 besluiten ook de sigarenmakers uit Philadelphia om in de sigarennijverheid in Boston te gaan werken. Ook New Hampton komt in aanmerking. Toch zien we de overgrote meerderheid werk zoeken in Boston of omgeving,

33. *Arbeidsblad*, 1910, p. 755.

34. *Arbeidsblad*, 1910, p. 1038.

35. *Arbeidsblad*, 1910, p. 1132, 1243, 1354 en 1528.

36. *Arbeidsblad*, 1911, p. 78.

37. *Arbeidsblad*, 1911, p. 396.

38. *Arbeidsblad*, 1911, p. 658.

39. <http://www.odis.be/pls/odis> (december 2013).

40. SAGer, Lijsten van *Vertrek/Sortis* en *Aankomst/Arrivée* voor de jaren 1903-1910.

41. Venesoen-rapporten, februari 1903, nr. 10.856.

Lijst New Hampton (Manchester, Hillsborough) : Geraardsbergse sigarenmakers

Naam	Geboortedatum	Beroep/Werkgever
Beernaert, Cyril	18 maart 1886	Roger G. Sullivan Cigar Co
Deschuytener, Gustave	15 december 1890	3J Cigar Co Cigar Factory
Flamant, Victor	4 juni 1884	Sigarenmaker - eigenaar
Ghilain, Henry	28 januari 1883	Roger G. Sullivan Cigar Co
Molderez, Victor	14 mei 1887	Roger G. Sullivan Cigar Co
Vanoudenhove, Odril	9 februari 1894	Sigarenfabriek

Lijst Massachusetts: Geraardsbergse sigarenmakers

Naam	Geboortedatum	Leeftijd	Verblijf	Beroep/Werkgever
Van Geyte, Alphons	8 december 1886	30	West Springfield	M N Bassett
Collyns, Gustaff	9 april 1896	21	Malden	H. Fraser & Co.
De Nutte, Hubert	24 september 1886	30	Malden	Waitt & Bond, Inc.
Van Geyte, Remie	5 maart 1895	22	Malden	H. Fraser & Co.
Van Bakel, Georges	21 september 1889	27	Medford	Waitt & Bond, Inc.
Blangeard, Camille	22 maart 1892	25	Medford	H. Fraser & Co.
Blangeard, Leon	13 december 1893	23	Medford	H. Fraser & Co.
Breynaert, Philogene	19 juli 1892	24	Medford	Waitt & Bond, Inc.
Claessens, Oscar	4 mei 1891	26	Medford	H. Fraser & Co.
De Meyer, Louis	26 oktober 1886	30	Medford	H. Fraser & Co.
Van Trimont, Hector	6 november 1890	27	Medford	H. Fraser & Co.
Van Wymersch, Oscar	26 juli 1893	23	Medford	Waitt & Bond, Inc.
Coppez, Camille	5 augustus 1891	25	Boston	Breslin & Campbell
Van Wymersch, Alfred	12 maart 1888	29	Springfield	M. H. Barnett Cigar Company
De Nutte, Charles	5 juni 1892	25	Chelsea	Waitt & Bond, Inc.
De Nutte, Peter	16 september 1896	21	Chelsea	Waitt & Bond, Inc.
De Pauw, Victor	19 februari 1889	28	Chelsea	Alles & Fisher Cigar Company
De Roeck, Frank	22 februari 1895	22	Chelsea	H. Fraser & Co.
De Schuyteneer, Gust.	15 december 1890	26	Chelsea	H. Fraser & Co.
Thys, Jules	10 juni 1888	29	Chelsea	H. Fraser & Co.
Wicheler, Emiel	27 augustus 1890	26	Chelsea	H. Fraser & Co.
Blanchard, Victor	20 april 1895	22	South Boston	H. Fraser & Co.
Brown, Henri	27 januari 1887	30	South Boston	H. Fraser & Co.
Capiau, Victor	2 juni 1889	28	South Boston	H. Fraser & Co.
De Block, mile	30 januari 1887	30	South Boston	Waitt & Bond, Inc.
De Lauw, Frank	7 augustus 1887	29	South Boston	Waitt & Bond, Inc.
De Nauw, Camiel	27 januari 1893	24	South Boston	H. Traiser & Co. Inc.
Lancke, Hector	27 november 1894	22	South Boston	Waitt & Bond, Inc.
Lancke, William	17 juni 1896	27	South Boston	C. C. A. Cigar Co.
Lievens, Edward	11 maart 1895	22	South Bostondealers
Molderez, Oscar	20 april 1894	23	South Boston	H. Fraser & Co.
Van Oudenhove, Odilon	7 februari 1894	23	South Boston	H. Fraser & Co.
Spitaels, Cyriel	7 januari 1891	26	Boston	C. C. A. Cigar Co.
Stevens, Victor	6 juli 1887	29	South Boston	Breslin & Campbell Cigar Company, Inc.
Van Bakel, Frank	19 januari 1887	30	Boston	Waitt & Bond, Inc.

Malden, Medford, Chelsea, enz..

Het netwerk dat zich al in de jaren 1890 opbouwt, vormt dus een soort sociaal kapitaal waar de sigarenmakers na 1900 op kunnen rekenen om werk te vinden in Boston, Chelsea of omgeving. Het biedt hen bovendien de mogelijkheid om zonder al te veel (financiële) problemen te 'emigreren'. Vooral jonge sigarenmakers maken hiervan gebruik. In vergelijking met Sint-Niklaas, Antwerpen of Brussel telt Geraardsbergen wellicht het grootste aantal migranten-sigarenmakers. In 1906 bijvoorbeeld, vinden we in de administratieve lijsten *Départ* ongeveer 87 uitschrijvingen.

Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog zorgt ervoor dat heel wat mannen niet kunnen terugkeren naar Geraardsbergen. Dat overkomt Petrus Du Chau. Petrus is in 1912, kort na de ramp met de *Titanic*, met de *Red Star Line* naar Amerika vertrokken om geld te verdienen omdat hij en zijn vrouw een 'huizeken' gekocht hadden dat ze niet meer konden afbetalen. Hij laat in Onkerzele zijn vrouw en vier kinderen achter. Het gezin kent moeilijke tijden. Pas na de oorlog komt hij terug.

Het bestaan van netwerkrelaties die voortkomen uit verwantschap, vriendschap of afkomst wordt bevestigd door de rapporten van Eugène Venesoën vermeld. Ook de scheepslijsten vermelden bijna altijd waar de migrant heen gaat (vrienden of familie), eenmaal als hij op Amerikaans grondgebied is aangekomen. Zo zien we in 1905 dat de 22-jarige Oscar Poulaert uit Nederboelare bij zijn kozijn Gustave De Nauw in Boston intrekt⁴². Een jaar later arriveert François Poulaert die bij zijn broer Oscar intrekt. Een ander voorbeeld betreft de 41-jarige Leopold Vander Maelen die op 8 augustus met de *ss Vaderland* naar

Boston reist en onderdak vindt bij zijn schoonbroer Charles Clement. Ook de 20-jarige Marie Vander Cammen trekt in een eerste tijd bij kozijn Charles in. Net als de 24-jarige August De Schuitener.⁴³ Het jaar daarop vindt de 28-jarige Alphonse Ghislain een vaste stek bij De Schuitener⁴⁴.

Werken in de sigarenfabrieken

Eenmaal in Amerika vinden de Geraardsbergse sigarenmakers via hun Amerikaans netwerk gemakkelijk werk in de talrijke sigarenfabrieken. Hier opnieuw zijn de bronnen echter beperkt of ons nog niet bekend. Toch hebben we Geraardsbergse sigarenmakers teruggevonden in grote sigarenfabrieken als: *C. C. A. Cigar Co.*, *Alles & Fisher Ciga Company*, *H. Traiser & Co. Inc.*, *H. Fraser & Co.*, *Waite & Bond, Inc.*, en *M. H. Barnett Cigar Company*. *H. Traiser & Co. Inc.* lijkt de belangrijkste werkgever te zijn voor de Geraardsbergse sigarenmakers. Van *Waite & Bond, Inc.* weten we dat zij tijdens de Eerste Wereldoorlog veel Geraardsbergenaars heeft te werk gesteld.

De ervaren sigarenmakers verdienen in de periode 1903 - 1913 in de sigarenfabrieken van Boston ongeveer 25\$ per week. Omgerekend zou dit vijf tot zes maal meer bedragen dan wat ze in Geraardsbergen kunnen verdienen. Het minimumloon dat ze er verdienen is 18\$ per week.

Besluit

Dit is een eerste oriënterend onderzoek naar de arbeidsmigratie van Geraardsbergse sigarenmakers naar Amerika. De beperktheid van lokale bronnen laat een meer diepgaand onderzoek voorlopig niet toe. Toch lijkt het niet onmogelijk om de sociaaleconomische aspecten die tot een dergelijke migratie hebben

geleid nauwer te gaan analyseren. Verder verzamelen van data, ook in Amerikaanse archieven, moet ons kunnen helpen om dit fenomeen duidelijker in zijn tijd en context te plaatsen. Hoe dan ook, het is een feit dat de belle époque periode voor de sigarennijverheid niet het elan heeft bezorgd dat we in andere sectoren zien.

Tussen 1900 en 1910 zien we slechte jaren en jaren van bijzondere groei voor de nijverheid. De arbeidsmigratie heeft hierin zijn aandeel gehad, de ene maal positief, de andere maal negatief.

Hoewel we ons nu hebben gericht op de arbeidsmigratie van de sigarenmakers, beperkt de emigratie van Geraardsbergenaars naar *Verwyderde Amerika* zich zeker niet tot de stad alleen. We hebben ook namen teruggevonden van mensen uit verschillende sectoren en uit alle deelgemeenten. Uiteraard zijn ze beduidend minder talrijk.

Een oproep:

Van dit geweldige avontuur en het pure menselijke aspect ervan schijnt weinig of niets overgebleven te zijn. We doen dan ook een dringende oproep aan ieder die nog documenten, foto's, brieven of wat dan ook in zijn bezit heeft met het verzoek deze ter beschikking te willen stellen. We fotograferen of scannen deze in en hopen hiervan later gebruik te maken in een globaler werk over de Geraardsbergse Amerikavaarders.

Dirck SURDIACOURT

0475 72 88 27

dirck.surdiacourt@telenet.be

42. Venesoën Rapport, 1905, nr. 18.654.

43. Venesoën Rapport, 1903, nrs. 12.786, 12.787 en 12.788.

44. Venesoën Rapport, 1904, nr. 14.053.